

האם "לא יחגרו ביזע" נאמר באבנט בלבד. אולם יש שכתבו אף בדעת הרמב"ם שעניין "לא יחגרו ביזע" איננו הוראה כללית שלא לחגור במקום הזיעה, אלא זוהי הלכה מיוחדת באבנט, בתורת סימן גרידא למקום לבישתו (גרי"ז, מובא ב'ספר הליקוטים' לרמב"ם כלה"מ י,ב).

האם מקום החגירה מעכב?

בליקוטי הלכות דן בשאלה, האם חגירת אבנט במקום הזיעה פסולה, ודינו כמחוסר בגדים שעבודתו מחוללת, או שמא אין זה אלא דין לכתחילה, לנוי הבגדים, כדוגמת ההלכה שהבגדים צריכים להיות חדשים?

יש שכתבו, שהדבר תלוי במחלוקת הנ"ל בשאלה האם זהו דין בכל הבגדים, או רק באבנט: לדעה שזוהי הגדרת מקום האבנט, אם חגרו במקום הזיעה – אינו במקומו, ופסול. לעומת זאת לדעה שזהו דין כללי בבגדים הרי זה כעין נוי הבגד, שהוא לכתחילה ('כנסת הראשונים' אות צב).

סיכום

בסוגיה כאן נאמר שהאבנט נחגר במקביל למרפק, ומדברי כמה מפרשים עולה שהכוונה לשטח שמן המרפק ועד המתניים, כמקובל בחגורות. במקורות אחרים בחז"ל ובראשונים נראה שהאבנט נחגר גבוה יותר, כנגד הלב, ועל כל פנים לא על המתניים. אפשר שגם לדעה זו "כנגד הלב" אינו בדווקא, או שתחילת החגירה כנגד המרפק והמשכה כנגד הלב.

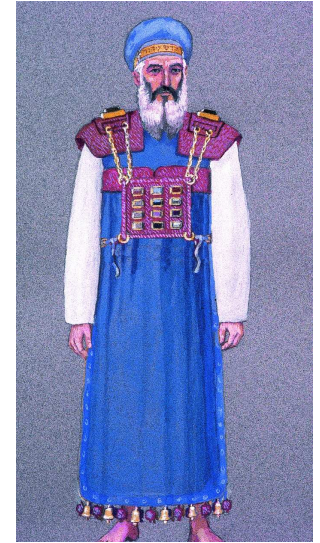
באשר לחשב האפוד, דעת רש"י שאף הוא נחגר במקביל לאבנט, והראב"ד חולק בדבר, ודעת הרמב"ם מסופקת. באחרונים דנו האם מקום החגירה מעכב, וצידדו שאם מקומו נובע רק מהצורך למנוע זיעה – אין זה מעכב.

והיא באפוד, ככתוב (ויקרא ח,ז): "ויחגור אותו בחשב האפוד", דהיינו הרצועות היוצאות מהאפוד משני צידיו ונקשרות מקדימה. רש"י (שמות כח,ז) כותב, שגובה האפוד מן הרגליים "עד כנגד האצילים... שנאמר 'לא יחגרו ביזע', אין חוגרין במקום זיעה, לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם". נמצא שלדעתו זהו דין כללי בכל החגירות, שלא יהיו במקום הזיעה.

הרמב"ם (הל' כלי המקדש ט,יא) כותב שחשב האפוד נקשר כנגד הלב, ואילו הראב"ד כתב שהחשב למטה מן הטבור, ובכסף משנה ביאר שטעם הרמב"ם משום "לא יחגרו ביזע". נראה, אם כן, שהרמב"ם והראב"ד חלוקים בשאלה

חשב האפוד - שיטת הראב"ד. גם לדעת הראב"ד החושן נקשר על הלב, כמפורש בתורה, אבל חשב האפוד נקשר, לדעתו, למטה מן הטבור.

חשב האפוד - שיטת הרמב"ם. חשב האפוד משמש כמצע ומנשא לחושן, וחשב האפוד הוא רצועות שבהן נקשר האפוד אל מאחורי גבו של הכהן הגדול. לדעת הרמב"ם חשב האפוד נקשר כנגד הלב.

מערכה לא. ייתור בגדים' - שיעור הבגד ומקומו (יט,א)

לכהן לענוה על אצבעו סרט בד ("צלצול קטן"). מחלוקת זו מובאת בגמ' בשני נוסחים, ויש לברר את ההבדל להלכה בין שני הנוסחים ואת פסק ההלכה במחלוקת האמוראים. סוגיה מקבילה מופיעה במסכת ערובין (קג,ב).

מהלך הסוגיה ופירושה – שיטת רש"י

במשנה בערובין (קג,ב) נאמר, שכהן שאצבעו נפצעה – כורך עליה גמי (צמח), ואין בכך איסור בשבת במקדש¹, אף

הגמרא (יח,א) מלמדת שכהן הלובש בגדים יתרים על מה שנצטווה – עבודתו פסולה. הסוגיה כאן עוסקת בהגדרת גודל הבגד הנחשב כ"ייתור בגדים". שאלה נוספת הנדונה בסוגיה היא, האם איסור הלבישה נאמר רק על הלובש בגד במקום המיועד לאחד מבגדי הכהונה, או גם על הלובש במקומות המגולים בגופו של הכהן: פניו, כף ידו, או כף רגלו.

בסוגיה מובאת מחלוקת אמוראים בשאלה, האם מותר

¹ אינו אלא לצורך העבודה (עיי' רש"י שם קב, ד"ה כאן וכאן אסור), ולפיכך צריך להגדיר את הכיסוי בגמי כצורך העבודה. אולם הרמב"ם סובר ששבות הותרה במקדש אף שלא לצורך העבודה (הל' קרבן פסח א,טז), ולכן יתכן שכריכת הגמי איננה צורך העבודה, והיא היתר ולא חיוב.

1. רש"י (ד"ה כורך, וכן בערובין שם) כותב שהכהן חייב לעשות כן, כי גנאי הוא שתיראה מכתו בשעת העבודה. הרמב"ם (הל' כלי המקדש י,ה), לעומת זאת, כותב: "מותר לכוון עליה גמי". מחלוקת זו קשורה למחלוקת כללית על היתר השבות במקדש: רש"י בערובין שם כותב: "הואיל והשתא צורך עבודה היא, דלאו אורח ארעא שתראה מכתו עם העבודה, מכסה אותה בגמי". פירוש: היתר השבות במקדש

– שלוש על שלוש חוצצות". אם כוונת רבא לחציצה כפשוטה, בין ידו לכלי, אין כל סתירה בין דבריו לבין ר' יוחנן, שדיבר על יתור בגדים בשמאל, כאמור! על כרחך הגמ' הבינה שכוונת רבא באומרו "חוצצות" ליתור בגדים (והבינה כך מפני שבחציצה ממש אין טעם לחלק בשיעור הבגד בין נימא אחת לג' אצבעות), ואם כן יש לפרש כך גם את לישנא בתרא (שתי הראיות לכאן ולכאן בחידושי רעק"א על הרמב"ם הל' כלי המקדש י,ט)⁴.

כהן כורך גמי על פצע באצבעו. "גמי" הוא עשב, ומכיוון שאינו בגד - הכל מודים שאין בכריכתו משום "יתור בגדים". ומכיוון שהגמי גם אינו על האצבע בה הכהן מבצע את הקמיצה - אין בעיה של חציצה. מותר לעשות זאת גם בשבת, מפני ש"אין שבות במקדש", ולדעת רש"י אף מצוה לעשות כן, כי אין זה כבוד העבודה לעשותה כשהכהן פצוע.

שיטת הרמב"ם: שלא במקום בגדים – מותר לכרוך בגד קטן שאינו חשוב

הרמב"ם בהל' כלי המקדש (י,ח-ט) פוסק: "כרך על בשרו בגד שלא במקום בגדים, כגון שכרכו על אצבעו או על עקבו, אם היה בו שלש אצבעות על שלש אצבעות – הרי זה חוצץ ופוסל, פחות מכאן – אינו חוצץ. ואם היה צלצול קטן, הואיל והוא חשוב בגד בפני עצמו – הרי זה פוסל, ואף על פי שאין בו שלש על שלש. כהן שלקה באצבעו מותר לכרוך עליה גמי בשבת, או בגד שאין בו שלש על שלש ועובר... והוא שלא יחוץ הגמי או הבגד בין בשרו לכלי בשעת העבודה".

הרמב"ם הביא את הדין כלשון הסוגיה בלישנא בתרא, לפיה מדובר בחציצה, ופסק כר' יהודה בריה דר' חייא, שאף צלצול קטן חוצץ⁵. מאיזכור החציצה נראה שפירש שהדין

על פי שהדבר אסור מחוץ למקדש². נחלקו אמוראים האם מותר לעשות כן גם בסרט בד, כאמור.

בלישנא קמא נאמר, שהמחלוקת היא האם יש בכך משום ייתור בגדים: דעת ר' יהודה בנו של ר' חייא, וכן סובר רבא, שיש בכך ייתור בגדים, ולפיכך אסור לכהן לכרוך על אצבעו בגד ששיעורו ג' אצבעות על ג' אצבעות, או אפילו בגד קטן יותר אם הוא בגד חשוב, כגון חגורה ("צלצול קטן", ובגמ' בשבת קה,א הובא הצלצול כדוגמא לאריגה מועטת)³. ודעת ר' יוחנן ש"לא אמרו יתור בגדים אלא במקום בגדים", כלומר, ייתור בגדים הוא לבישת בגד על גבי אחד מבגדי הכהונה, ואילו בנתינת בגד על אצבעו אין כל חשש.

בלישנא בתרא מובאת מחלוקת זו בלשון אחרת, לפיה לא הזכירו "יתור בגדים", אלא נקטו לשון "חוצץ" ו"אינו חוצץ". הבדל נוסף בין הלישנות בנוסח דברי ר' יוחנן, שלפי לישנא בתרא מודה הוא שאסור להוסיף בגד בגודל ג' אצבעות, והתיר רק בצלצול, מפני קטנותו.

מן ההבדל הראשון בין שתי הלישנות ניתן להסיק, שעל פי לישנא בתרא הכל מודים שמותר להוסיף בגד שלא במקום בגדים, ובלבד שלא יחוץ בין ידו לעבודה. אולם רש"י (ד"ה ל"א אמרי לה) מפרש אחרת, שה"חציצה" שהוזכרה בלישנא בתרא – כוונתה ליתור בגדים, וההבדל בין שתי הלישנות אינו אלא בדעת ר' יוחנן. טעמו של רש"י, שבדין חציצה ממש, בין גוף הכהן לבגדי הכהונה או בין יד הכהן למזרק, אין טעם לחלק בין בגד גדול לקטן, וכדברי רבא ש"במקום בגדים – אפילו נימא אחת חוצצת". כך פירש גם הריטב"א (כפי שהובא בר"י קורקוס הל' כלי המקדש י,ה, וחידושו הנדפסים לפנינו בערובין חסרים). המסקנה החשובה לענייננו מפירוש רש"י היא, שגם לפי לישנא בתרא יש איסור ייתור בגדים אפילו שלא במקום בגדים, ואדרבה, לישנא בתרא מחמירה בו יותר, שאפילו ר' יוחנן מודה בבגד בעל ג' אצבעות, ונחלקו רק בצלצול קטן.

יש קושי בפירוש זה, שכן הגמ' בלישנא קמא מקשה על ר' יוחנן המתיר ייתור בגדים באצבעו: "ותיפוק ליה משום חציצה! – בשמאל, אי נמי בימין ושלא במקום עבודה", ואילו בלישנא בתרא לא הובאה שאלה זו. משתמע, אפוא, שכוונת ר' יוחנן בלישנא בתרא כפשוטה, שאין חשש חציצה בפחות מג' אצבעות.

לאיך גיסא, ראייה לפירוש רש"י מדברי הגמ' בלישנא קמא, שדברי ר' יוחנן "לא אמרו ייתור בגדים אלא במקום בגדים" חלוקים על דברי רבא, שאמר "שלא במקום בגדים

בגדים (ועיין ערוך לנר בכריתות שם, ושו"ת פנים מאירות ח"ב סי' נח). אפשר שרש"י נמנע מלפרש כך, כדי שברייתא זו לא תיקשה לשיטת ר' יוחנן בלישנא קמא, הסובר שאין יתור בגדים אלא במקום בגדים. אפשרות אחרת: "כריך ידיה" אינו לבישה ממש, אלא עטיפת ידיו בבד ללא קשירה (בניגוד ל"כורך עליה גמי"), ואין זו לבישה.

5. וכן פסקו הסמ"ג (עשה קעג) והמאירי (ערובין שם). בכסף משנה כתב שהטעם משום שרבא סובר כמותו. הדברים אינם ברורים, שהרי אין ראייה שרבא סובר כך, והגמ' רק אומרת שאין הכרח שהוא חולק עליו (שפת אמת)! בליקוטי הלכות כתב טעם אחר, שהרמב"ם סובר שר' יהודה בריה דר' חייא היה גדול מר' יוחנן. אף טעם

2. משום שהגמי מרפא (רש"י), או מחשש שיוציא דם (תוס' ד"ה כורך ושטמ"ק אות א).

3. ר' יהודה בן ר' חייא הזכיר רק צלצול קטן, ואילו רבא הזכיר רק שיעור ג' אצבעות, והגמ' אומרת שהדברים אינם סותרים, מפני שהצלצול חשוב.

4. בגמ' בפסחים (נז,א) וכריתות (כח,ב) מסופר על הכהן הגדול יששכר איש כפר ברקאי, שהיה כורך ידיו במשי בשעת העבודה ובכך "מחלל קדשי שמים" (בכריתות: "מבזה"). רש"י בפסחים מפרש שהאיסור בדבר הוא מחמת החציצה בין ידו לעבודה, וגם משום שיש בכך בזיון קדשים. בבאר שבע בכריתות הוסיף גם שיש בכך ייתור

אפוא, שגם הל' ח עוסקת בסוג זה של חציצה, וכוונת הרמב"ם לחלק כך: כאשר יש חציצה בין בשרו לבגד, או בין בשרו לכלי – אפילו נימה אחת חוצצת (כלשונו בהל' ו: "אפילו נימה אחת, אם היתה בין בשרו לבגד – הרי זו חציצה ועבודתו פסולה"). ואילו כאשר החציצה איננה במקום הבגדים – הרי היא חוצצת רק בשיעור ג' אצבעות. נמצא שאף לדעת הרמב"ם אסור להוסיף בגד שלא במקום בגדים, אבל אין זה מדין "יותר בגדים" אלא מדין "חציצה"⁷.

כהן כורך צלצול קטן על אצבעו. הצלצול הוא סרט בד, שאין ברוחו ג' אצבעות. בכל זאת, על פי דעת רבי יהודה בנו של רבי חייא, יש בכריכתו משום "יותר בגדים", מפני שיש בו חשיבות.

שיטת הראב"ד: שלא במקום בגדים – מותר לכרוך גם בגד חשוב

כאמור, הראב"ד משיג על הרמב"ם: "הלא אמר שלא במקום בגדים פחות משלש אינו חוצץ בין היד לכלי, וכן הוא בעירובין ובזבחים". ממילות הסיום מתברר שהראב"ד מפרש את לישנא בתרא כפשטות לשונה, שהדיון על הלכות חציצה בין היד לכלי בלבד⁸. ממילא משתמע, שלפי לישנא

7. הבנה זו ברמב"ם, שתוספת בגד שלא במקום בגדים היא חציצה ולא יותר בגדים, מופיעה בעוד אחרונים, והציעו כמה השלכות מהבחינה זו: א. בקרן אורה כתב שיש לכך השלכה לגבי חיוב מיתה, משום שייתור בגדים דינו כמחוסר בגדים, החייב מיתה (על כך עיין לעיל מערכה כו), ואילו חציצה בין בשרו לבגדו לדעתו אינה מחשיבה את הכהן כמחוסר בגדים, ואין בה חיוב מיתה (לדיון על כך עיין להלן מערכה לג). ב. הנצי"ב בחידושי (מרומי שדה יח,א) סובר שמכיוון שאין זה ייתור בגדים, אלא חציצה, איסורה נאמר דווקא באצבעו או בעקבו, כלשון הרמב"ם, אך לא בפניו ובראשו, פרט למקום המצנפת (לא מוסבר בדבריו הטעם לחילוק זה). בכך הסביר את ההיתר להניח תפילין, ראה להלן. ג. בתשובת הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' צט) נראה שהבחין אחרת בין הדברים, שמכיוון שזהו איסור חציצה ולא ייתור בגדים – הוא נאמר על בגד הנוגע בגוף הכהן דווקא, ומותר ללבוש בגד של חול על בגדי הכהונה כשאינו נוגע בבשרו (לשונו: "דייק רבינו וכתב כך על בשרו בגד כו", משמע על בגדיו לית לן בה, והיינו משום חציצה"). אולם מדבריו שם על תפילין ועל מעשהו של יששכר איש כפר ברקאי (ראה לעיל הערה 4) נראה שהתיר להוסיף בגד גם על גופו, ואפילו על ידיו, וצ"ב.

ביאורים נוספים לפסקי הרמב"ם, הנוגעים להלכות חציצה ולא להלכות ייתור בגדים, יובאו במערכה הבאה.

8. לדעתו צריך לחלק בין שני מיני חציצה: בחציצה בין בשרו לבגד – אפילו נימה אחת חוצצת, כדברי רבא, ואילו בחציצה בין ידו לכלי – רק ג' על ג' חוצץ, וראה טעם לדבר במערכה הבאה.

על בגד שלא במקום בגדים נאמר בכהן האוחז במזרק, ורק עליו נאמר שבגד בן ג' אצבעות חוצץ. לפי זה, לדעת הרמב"ם לא נאמר איסור ייתור בגדים שלא במקום בגדים (שו"ת הרשב"א ח"ה סי' יב).

אולם דברי הרמב"ם נראים כסתירה פנימית: בתחילה כתב שבגד פחות מג' אינו חוצץ, ולבסוף, לגבי כהן שלקה באצבעו, כתב שחוצץ! והראב"ד על אתר השיגו: "דבריו סותרים זה את זה, הלא אמר שלא במקום בגדים פחות משלש אינו חוצץ בין היד לכלי, וכן הוא בעירובין ובזבחים".

לפיכך פירשו נושאי כליו (ר"י קורקוס וכסף משנה וקרית ספר), שדעת הרמב"ם כרש"י, ו"חוצץ" שנקט – לאו דווקא, והכוונה ליותר בגדים, וכלשונו לגבי צלצול: "הרי זה פוסל". וכן פירש זאת המאירי (ערובין קג,ב), שהעתיק לשון הרמב"ם והוסיף עליה מילים אלו: "כל שאינו בגד בפני עצמו, כל שאינו במקום בגדים, כגון על אצבעו או על עקבו – אינו חוצץ אלא בג' אצבעות... ולא משום חציצה לבד, שאם כן שלא במקום עבודה מיהא מותר, אלא משום יותר בגדים, ולא תפשה בגמרא בלשון חציצה אלא אשגר לישנא הוא". ראייה להבנה זו ברמב"ם מפירושו למשנה (זבחים ב,א), שם כתב: "ודע כי כשם שמחוסר בגדים פסול – כך יתר בגדים פסול, ואפילו הוסיף כל שהוא בלבושו".

הגרי"ז (בחידושיו כאן) מסביר את הרמב"ם באופן דומה מבחינה מעשית, אף כי שונה מהותית: דברי הרמב"ם כפשטם, שיש כאן עניין של חציצה, אבל אין כוונתו לחציצה בין הכלי לעבודה, שאותה הזכיר רק בסיפא, אלא הלכה זו נמשכת אחר הל' ו, בה כתב: "נאמר בבגדי כהונה על בשרו... ולבשם", מלמד שלא יהיה דבר חוצץ בין בשרו לבגדים", וגם בהל' ז פירט את הלכותיה של חציצה זו. מתחדש כאן, שגם בגד שלא במקום הבגדים – הרי הוא כעין חציצה בין בשרו לבגדים, כי מ"על בשרו... ולבשם" למדנו שלא תהיה לבישה נוספת על גבי בשרו⁶. נראה,

זה תמוה, שכן אמנם בגילו היה כנראה גדול יותר, ומצינו שחזקיה, אחיו של ר' יהודה, נחשב כרבו של ר' יוחנן, אבל קשה לומר כן על ר' יהודה, שמאמרו בהלכה מועטים ביותר. ניתן להציע שני טעמים אחרים להכרעה זו: א. מכך שהגמ' טורחת ליישב את רבא כר' יהודה בריה דר' חייא משמע שלדעתה הלכה כמותו. ב. לפי לישנא קמא ר' יוחנן לא חולק על ר' יהודה בריה דר' חייא בעניין זה של צלצול קטן, אלא בשאלה הכללית של יתור בגדים שלא במקום בגדים, ובזה רבא מכריע כר' יהודה, ואילו בעניין הצלצול אין הוכחה שרבא חולק עליו. לפיכך, יש לסמוך על לישנא קמא בנקודה זו שיש עדיפות לדעת ר' יהודה.

בפירוש המשנה בערובין (י,י) משמע שהרמב"ם פסק כר' יוחנן, שכתב: "ודיבור בהווה, שהגמי מועיל למכה, ויש לו לקשרו במטלית ולעבוד ולא יפסל לעבודה מחמת הוספת אותה המטלית, ובתנאי שלא יהא חוצץ בין בשר ידו לבין המזרק". נקט כר' יוחנן, שהמשנה הזכירה גמי משום שמסי, ולא שלל צלצול קטן. אם כי, אפשר שהמילה "מטלית", שניתן לתרגמה כ"סמרטוט", באה לשלול בגד חשוב (מפי הרב יצחק שילת שליט"א).

6. בספר 'דבר משה' (זבחים ח"ב עמ' קכג) הסביר זאת כך: אדם הלוש בגד, כגון כתונת, מניח אותו על חלק מסוים מגופו, אבל הלבישה מתייחסת לכולו, והרי זה נקרא שהאדם בכללותו לובש בגד זה, וכביכול כל גופו מכוסה בו. כאשר יש באצבעו בגד אחר, כשיעור בגד, ואצבעו לבושה בו – לבישה זו מבטלת מאצבעו את השייכות ללבישת הכתונת, והרי זה כעין חציצה. על פי דבריו ניתן להסביר את הדקדוק מן הפסוק: אימתי יחשבו הבגדים כנמצאים "על בשרו" ללא חציצה? כאשר "ולבשם" – אותם בלבד.

זירא, שכן ר' אמי פשט, כאמור, שתפילין חוצצות, ולפי פירוש רש"י יוצא שר' אמי הכריע שהתפילין הם ייתור בגדים, והרי משמע שהחילוק בהמשך הסוגיה בין תש"י לתש"ר בא ליישב את דבריו, ומה ההבדל בין תש"י לתש"ר לעניין ייתור בגדים?¹¹ לפיכך פירשו תוס', שמלכתחילה אין ספק שתפילין אינם ייתור בגדים, והספק הוא רק האם הן חוצצות.¹²

מדוע התפילין אינן "ייתור בגדים"? כמה טעמים נאמרו בדבר:

א. רש"י בסוף הסוגיה (ד"ה ששם) כותב: "דלאו בגד הוא". לא כתב את הטעם "מצוה דגופיה", למרות שלדעתו שיקול זה הוזכר לעיל לעניין ייתור בגדים, וכנראה רצה לתת טעם המתאים גם לדעה שלילה אינו זמן תפילין (עיין בקרן אורה). נראה שכוונתו שבגד העשוי עור אינו בכלל "בגד", כשם שמצאנו שעור פטור מציצית.¹³

במרומי שדה (יח,א) תמה על טעמו של רש"י, שכן לעניין הוצאה מרשות לרשות בשבת מצינו (בשבת סא,א) שהנחת תפילין נחשבת "דרך מלבוש", אם כן הרי זה בגד! נראה שיש לחלק בין הדברים: בשבת "דרך מלבוש" מנוגדת ל"דרך משאוי", ולכן גם דבר שאינו בגד נחשב כ"מלבוש", כל שהוא נצרך לגוף האדם. לעומת זאת בנדון דידן האיסור הוא להוסיף על בגדי הכהונה, ואיסור זה נאמר רק בבגד ממש, כעין בגדי הכהונה.¹⁴ ראייה לדבר מן הדעה שייתור בגדים נאמר רק בבגד ג' על ג', ולא בצלצול קטן, והרי פשוט שמותר לצאת לרשות הרבים בצלצול!

ב. תוס' (ד"ה תפילין) כותבים, שעל פי הדעה לעיל שלא אמרו

ייתור בגדים אלא במקום בגדים הדבר מובן, שכן תפילין של ראש אינם במקום הבגד. כך כותב גם הרשב"א (בש"ת, ח"ה סי' יב) כטעם עיקרי להיתר התפילין (וכפירושו הנ"ל לדעת הרמב"ם והראב"ד).

שהתפילין בטלות לגוף, אלא שמכיוון שיש מצוה להניח תפילין - מסתבר שהמצוה על הכהנים ללבוש בגדי כהונה באה כתוספת לתפילין, וכך היא צורת לבישתם של בגדי הכהונה. אך לדעה שבלילה אין תפילין, מוכח שלא זוהי צורת לבישתם של בגדי הכהונה, ולכן גם ביום חוצצות.

13. כן כתב במקדש דוד סי' לו,א, בדעת תוס' (ד"ה תפילין), שנקטו בפשטות שבתפילין אין שאלה של ייתור בגדים, אלא רק של חציצה (ובדעת רש"י כתב אחרת, על פי פירושו לספק של ר' זירא, אבל ניתן לומר זאת לדעת רש"י במסקנה).

14. אמנם במרומי שדה העיר, שבין בגדי הכהונה מצאנו גם ציץ, שאינו בגד אלא תכשיט. אך באמת משמע מרש"י (פסחים עז,א ד"ה שאינו על מצחו) שאין ייתור בגדים בלבישת הציץ, שכתב שהכהן הגדול ביום הכיפורים אינו יכול להיכנס עמו לקדש הקדשים משום "אין קטגור נעשה סגור"; ועיין במקדש דוד (סי' לו,א).

זו אין חשש ייתור בגדים בכריכת צלצול קטן על אצבעו, ואף לא בבגד של שלש על שלש. ניתן להבין זאת בשתי אפשרויות: א. ייתור בגדים נאמר רק במקום בגדים, כדברי ר' יוחנן בלישנא קמא (כן כתב בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' יב בדעת הרמב"ם והראב"ד). ב. ייתור בגדים נאמר רק בבגד של קודש, וזאת אפילו שלא במקום בגדים, אבל בגד של חול מותר, ובכל מקום (עיין מרומי שדה יח,א).⁹

הנחת תפילין – האם היא ייתור בגדים?

הנחת התפילין במקדש נדונה בסוגיה מצדדים שונים, האם היא מחויבת (ראה להלן מערכה לד) והאם היא אפשרית. ר' זירא התלבט האם תפילין חוצצות, והגמ' מבארת שהספק הוא האם מצוה שבגופו חוצצת. עוד אומרת הגמ', שלפי הדעה שבלילה אין מצוה להניח תפילין – הדבר ברור שתפילין חוצצות אף ביום. ר' אמי פשט את הספק, שתפילין חוצצות. הגמ' מקשה עליו מברייתא האומרת שתפילין אינן חוצצות, ומסיקה שיש לחלק בין תפילין של יד לשל ראש: תש"י אסורות משום "ילבש על בשרו" – שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו, ואילו תש"ר מותרות, משום שיש מקום בראש למצנפת ולתפילין (ראה מערכה לה).

רש"י מפרש את ספקו של ר' זירא: "מהו שיחוצו – למיהו ייתור בגדים". פירוש לפירושו: אין ספק שתפילין מהוות חציצה בין גוף הכהן לבגדיו, והספק הוא רק באשר להנחת תפילין באופן שאין בו חציצה (דהיינו תפילין של ראש, כפי שמבארת הגמ' לבסוף). האם גם זה אסור, כשם שאסור ללבוש בגד נוסף על בגדי הכהונה. נראה שרש"י בחר לפרש כך, משום שלא מסתבר כלל ש"מצוה דגופיה" נחשבת כבשרו ואינה חוצצת, ופשוט שבטבילה במקוה, למשל, תפילין חוצצות. לפיכך יש לומר, שהסברה ש"אינן חוצצות" היינו שאין זה ייתור בגדים (דם זבחים)¹⁰.

מדרשת הגמ' מ"שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו" ברור שהחילוק במסקנה בין תש"י לתש"ר נובע מהלכות חציצה ממש, שבתש"י יש חציצה בין גוף הכהן לבגדו ובתש"ר אין חציצה, וכך פירש גם רש"י (ד"ה דיד). נמצא, שעל פי המסקנה ספקו של ר' זירא על ייתור בגדים נפשט לקולא, שאין בתפילין כל חשש ייתור בגדים.

תוס' (ד"ה תפילין) תמהים על פירוש רש"י לספקו של ר'

9. כך שיטת רבי חנינא בירושלמי (ערובין פ"י ה"ג), שם נאמר שלדעתו האיסור נאמר רק בבגדי קודש, ומאידך, שאסור להלביש אבנט נוסף על אצבעו.

10. נראה שלדעת רש"י, דברי ר' אמי: "תלמוד ערוך הוא בידנו: תפילין חוצצות" פירושו, שיש בהם ייתור בגדים (ואם לא כן, לא מובנת תגובתו לספקו של ר' זירא, שהרי גם ר' זירא מודה שחוצצות), והגמ' בהמשך סותרת את דבריו, ומוכיחה שאין זה ייתור בגדים. לפי זה, התירוץ "לא קשיא" אין פירושו שלא קשה על ר' אמי, אלא שאין סתירה בין הברייתות.

11. אמנם יתכן הדבר לשיטה לעיל שייתור בגדים נאמר רק במקום בגדים, אבל מהפסוקים בגמ' מוכח שהחילוק בין תש"י לתש"ר נובע מחציצה, כנ"ל.

12. כיצד יסבירו את השיקול "מצוה דגופיה לא חייץ"? אפשר שאין הכוונה

(רשב"א) או משום שאינו בגד של קודש (מרומי שדה). בשיטת הרמב"ם נחלקו מפרשיו: יש אומרים שדעתו כרש"י (כסף משנה ועוד), ויש אומרים שדעתו כראב"ד, שאין איסור ייתור בגדים שלא במקום בגדים (רשב"א). מכל מקום, נראה שלדעתו יש בכך עניין של חציצה (למרות שבפועל הבגד אינו בין בשרו לבגדי הכהונה או בין ידו למזרק!), ודנו האחרונים בהשלכות מהגדרה מחודשת זו.

הנחת תפילין של ראש מותרת לכהנים, ואין בכך משום ייתור בגדים, מכמה טעמים: התפילין אינם בגד (רש"י); הם אינם במקום בגדים (רשב"א); שיעורם קטן, ואינם חשובים כבגד חשוב (רשב"א); הם אינם הקדש (מרומי שדה). בגמ' הוזכר טעם נוסף, שהתפילין הם מצוה, אבל למסקנת הגמ' טעם זה אינו מספיק.

מדיון זה ניתן ללמוד גם על שאלה שעשויה להתעורר בימינו: האם מותר לכהן לעבוד במקדש כשהוא מרכיב משקפיים, או עדשות מגע? על פי כל הטעמים הנ"ל – הדבר מותר.

ג. טעם נוסף כתב הרשב"א: רוחב התפילין אצבעיים בלבד (עיין תוס' מנחות לה, א ד"ה שין), פחות משיעור ג' אצבעות. וגם למי שהחמיר בצלצול קטן, מפני חשיבותו, התפילין פחות חשובות בתורת בגד, כי חובה להסירן בשינה או בבית הכסא, והאדם אינו מבטלן במקומן בקביעות¹⁵.

ד. במרומי שדה (יח, א) נימק זאת בכך שהתפילין אינם הקדש, ודין ייתור בגדים נאמר, לדעתו, בבגדי קודש בלבד (ראה לעיל מערכה כו).

סיכום

על פי לישנא קמא בסוגיה נחלקו אמוראים האם איסור ייתור בגדים נאמר גם שלא במקום בגדים, כגון על כף היד. על פי לישנא בתרא, לפירוש רש"י, הכל מודים לאיסור זה, ונחלקו רק בשיעורו, האם בגד חשוב וקטן מג' אצבעות על ג' אצבעות אף הוא נאסר. שיטת הראב"ד, שעל פי לישנא בתרא מותר לכרוך בגד על אצבעו של הכהן (כשארין בכך חציצה בינו לבין המזרק), משום שאין זה מקום בגדים

מערכה לב. חציצה בין יד הכהן לבין הכלי שבו הוא עובד (יט, א)

דין זה נאמר גם בבביתא (להלן כד, א): "תנא דבי רבי ישמעאל: הואיל ורצפה מקדשת וכלי שרת מקדשים, מה כלי שרת – לא יהא דבר חוצץ בינו לבין כלי שרת, אף רצפה – לא יהא דבר חוצץ בינו לבין הרצפה". ופירש רש"י (ד"ה לא יהא) שהכוונה שלא יחוצץ דבר בין הכהן למזרק בשעת הקבלה. אך תוס' (ד"ה הואיל) פירשו ש"כלי שרת" האמורים שם הם בגדי הכהונה⁴.

במשנה לא נאמר דין זה במפורש, אבל הוא משתמע מן המשנה בערובין (קב, ב): "מחזירין רטייה במקדש". הגמ' בביצה (יא, ב) מסבירה שההיתר להחזיר את הרטייה נועד לאפשר לכהן להסיר אותה מתחילה לצורך העבודה ("התירו סופן משום תחילתן"), ופירש רש"י שמדובר על רטייה בידו, והוא מסיר אותה כדי שלא תחוצץ בינו לבין העבודה⁵.

לא נתפרש בגמ' ובמדרשי חז"ל מהו המקור לאיסור החציצה בין יד הכהן לכלי. רש"י (ד"ה ותיפוק לי ולהלן כד, א) מביא מקור לכך מהפסוק "ולקח הכהן" (ויקרא ד, ה), "שתהא קבלה בעצמו של כהן", ונראה שכוונתו שהמילה

בסוגיה מופיע הדין שאסור שתהיה חציצה בין יד הכהן לבין הכלי שהוא עובד בו. יש לברר את מקור הדין והיקפו, על אלו עבודות נאמר, ומה נחשב חציצה.

מקור הדין

בגמ' נאמר בפשטות שאסור שתהיה חציצה בין יד הכהן לבין עבודתו. הגמ' מקשה על דברי ר' יוחנן, המתיר לכרוך בגד שלא במקום בגדים – "ותיפוק ליה משום חציצה!", ומתרצת: "בשמאל, אי נמי שלא במקום עבודה", כלומר, בחלק מהיד שאינו עושה את העבודה, כגון גב ידו¹. מקושייה זו משתמע גם שהחציצה פוסלת, שאם לא כן, היה אפשר לפרש שר' יוחנן לא בא להתיר לכתחילה להוסיף בגד, אלא רק לומר שתוספת זו אינה מעכבת². כך גם פסק הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ה, יז), שחציצה זו פוסלת את העבודה.

איסור החציצה בשעת הקבלה מוזכר גם ביומא (נח, א): "בעא מיניה רמי בר חמא מרב חסדא: הניח מזרק בתוך מזרק וקבל בו את הדם – מהו? מין במינו חוצץ או אינו חוצץ?"³.

15. ברור שבבגד בשיעור ג' אצבעות אין חילוק בזה, והרי מפורש שהשובש שני אבנטים עבודתו פסולה, אף על פי שגם בגדי כהונה אינם בשימוש בשעת שינה, והאבנט שהוא כלאים גם אינו משמש אלא בשעת העבודה (עיין יומא סט, א, ובהרחבה בשערי היכל למסכת יומא, מערכה קע"א). נראה, אם כן, שרק בבגד קטן חידש הרשב"א שחשיבותו תלויה גם בקביעותו. ומכל מקום קשה: וכי צלצול שעל אצבעו דרכו לבטלו לעולם? הרי לא הניחו אלא משום המכה שבאצבעו!

1. רש"י. אין לפרש "שלא במקום עבודה" שההיתר הוא רק כשאינו עובד, שהרי כשאינו עובד אין כל איסור בייתור בגדים.

2. עמדו על כך באנצ'י תלמודית ערך חציצה ציון 692.

3. עניין החציצה הוזכר גם במעשהו של יששכר איש כפר ברקאי (פסחים נז, א), על פי אחד הפירושים בו, ראה במערכה הקודמת, הערה 4.

4. על דעת הרמב"ם בנקודה זו עיין בפירושו לזבחים ב, א ובהל' ביאת המקדש ה, יז ובר"י קורקוס.

5. אם כן, ניתן לפרש שמדובר ברטייה בין גופו לבגדי הכהונה, כדברי הברייתא לעיל יח, א: "או שהיתה רטייה על מכת בשרו תחת בגדו".